

Epävarmuuden ylistys

Johannes Ojansuu, *Pyhyys*

– *rajalla oleva ihminen.*

WSOY, Helsinki 2004. 262 s.

Hämeenlinnalaisen filosofian opettajan Johannes Ojansuun (s. 1961) teos *Pyhyys – rajalla oleva ihminen* käsittelee pyhyiden teemaa Heidegger-vaikutteisen rajakohti-olemisen sanastolla. Samalla Ojansuu ohimennen luonnostelee naturalistiselta ja kulttuurirelativistiselta pohjalta nousevaa kristinuskoa totuus käsityksensä Nietzschen perspektivismi. Lisäksi Ojansuu pyrkii teoksessaan filosofiseen synteisiin, ottaa kantaa determinismiin ja etiikkaan sekä kritisoi niin kirkkoa, tiedettä kuin länsimaista yhteiskuntaakin. Teos oli ehdolla vuoden 2004 kristilliseksi kirjaksi.

Ojansuu käyttää muutamaa keskeistä metaforaa kuten 'rajantaju', 'maallistettu filosofia' ja 'ymmärryksen nuoruus ja vanhuus' valaistakseen ajatteluaan. Ymmärryksen nuoruuteen kuuluu varmuuden tavoittelu, vanhuuteen taas epävarmuuteen tyytyminen. Varmuus on Ojansuulle totalitarismin ja ihmisen ahneen hallintapyrkimyksen syy ja seuralainen.

Ojansuu ylistää siis mysteeriä, epävarmuutta ja relativismia. Niitäkin voidaan kuitenkin käyttää sangen tarkoitushakuisesti. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen uhka tai tupakan ja syövän yhteys on kielletty tieteen tulosten epävarmuuteen vedoten.

Vastoin Ojansuun analyysiä voidaan myös ajatella, että teoreettisen, todistetavan varmuuden aika on peruuttamattomasti ohi. Tieteessä kaikki on kumottavissa, filosofissa deduktiiviset metafysiset järjestelmät ovat menneisyyttä, uskon olemukseen kuuluu sen uskonvaraisuus, eikä edes matematiikan ja logiikan maailmoin kannata enää Russellin ja Gödelin jälkeen projisoida uskomusta täydellisestä varmuudesta ja todistettavuudesta. Varmuus ja epäily ovat inhimillisiä toimintoja, jotka edellyttävät toisensa.

Pyhyys

Pyhyiden käsite on Ojansuun teoksessa hyvin teoreettinen. En löydä hänen teks-

tistään vastaavuutta sille, mitä olen itse tottunut ymmärtämään pyhäksi. Kun sunnuntaiamuna istun kivellä meren rannassa ja juon reilun kaupan luomukahviani, katselen vettä, taivasta ja tiirujen sulavia liikkeitä. Tuntuu pyhäältä. Jostakin muistin periltä nousee mieleen virrensäe ”vaiti kaikki palvokaamme”. En tiedosta itseni ja maailman rajoja ennen kuin alan kielentää kokemustani. Pyhän käsite on maallistunut minunkin kieleksäni, mutta se ei ole vielä läpikotaisin jargonisoitunut. Se kantaa yhä kaikuja pyhän kokemisesta: ehtoollisleivän sulamisesta kitalakeen, rukoukseen liittyvästä rauhasta, heittäytymisestä häpeämättömästi metafysisen uskon ja varmuuden varaan ilman tietoa siitä, onko tuo usko totta ja onko toivolleni perusteita.

Ojansuulle pyhyys on hallitsemattoman ja selittämättömän kohtaamista ja se liittyy erottamattomasti rajasuhteiden tunnistamiseen niin tiedossamme kuin arkisissa suhteissammekin. Pyhyys on sukua mystisyydelle, muttei sama asia. Pyhyys on kohteetonta, se on asenne ja suuntautuminen; ”pyhittäminen on tapa kunnioittaa sitä, mitä emme tunne, tapa varjella itseämme niiltä vaaroilta ja riskeiltä, joita totuuden etsimisiin ja muihin valtafyysiksiin liittyy” (76). Kun näitä Ojansuun antamia pyhyiden määrittäviä mietii hetken, mikä tahansa epäselvä ja hallitsematon on pyhää, ja se taas on kestävä ajatus. Esimerkiksi totalitarismissa elävä voi kohdata järjestelmässä paljon selittämätöntä, jota ei ole syytä pyhittää.

Pyhyys liittyy Ojansuulla paitsi rajatietoisuuteen ja toiseus-suhteisiin myös eloonjäämiseen, koska hänen mukaansa se auttaa ihmisiä pitämään joitakin asioita koskemattomina ja tuntumattomina ja siten varjelee tieteen ja uskonnon universalismilta ja dogmatismilta. ”Mikään ei ole niin vaarallista kuin kaiken paljastuminen, sillä sen mukana kuolee myös se ihmetyksensä ja seikkailunhalu, joiden kautta ihminen voi välttää pitkästyksen aiheut-

taman moraalisen paatumuksen.” (77) Kenties tuo kaiken paljastumisen riski ei ole kovin suuri. Vaikka Aristoteleen ihannoiminen liittyi aikoinaan ajatukseen valmiiksi selitetystä ja tutkitusta maailmasta, Galilein ja Baconin jälkeen vakiintuneet tutkimuksen ihanteet ovat pitäneet sisällään myös rajat, joita tieteellisellä selittämällä on. Eikä tiede taida ihan äkkiä tulla valmiiksi edes omissa rajoissaan pysytellessään.

Kristinuskon ja totuus

Onko kristinuskon totta? Yksityisdozentti Feuerbachille se oli sitä osittain. Ojansuu vastaa kysymykseen varauksettoman myöntävästi – määrittelemällä sanat totuus ja kristinuskon sopivan tarkoitushakuisesti.

Kristinuskon on totta, koska se ”toimii” ja auttaa elämisessä. Se on Ojansuun mukaan myös eloonjäämistä edistävää uskomus. ”Me uskomme, jotta me eläisimme.” (139) Kun Ojansuu liittyy uskonnollisen suuntautumisen toisaalta tarpeeseemme uskoa, toisaalta etiikkaan ja arvoihin sekä koko elämänmuotoon, en puolestani voi kuvitella uskon riittäväksi ehdoksi pelkkää halua uskoa. Toiveajattelu ja uskonnollinen suuntautuminen voivat joskus liittyä toisiinsa, mutta pelkkä toive ei muutu automaattisesti uskoksi.

Ojansuu tukeutuu kielipelin ajatuksen uskonnollista totenapitämistä kuvailemaan. Hän esittää, että kun ei-uskonnollinen ihminen tutustuu uskonnolliseen elämänmuotoon, hän saattaa kokea riittien ja uskonnollisen kielen vähittäisen ymmärtämisen kautta voimakkaita tunnekokemuksia, ’tulla uskoon’. Löytyy uusi kieli. Tämä löytö on Ojansuun mukaan luonteeltaan pikemminkin kielellinen konstruktio kuin tosiasia. Uskonnollisella suuntautumisella ei ole mitään määriteltävissä olevaa kohdetta. Uskonnolliset väitteet ovat siten ihmisen eksistentiaalista perustilaa koskevia metaforia. Kuitenkin uskonnollisuus on Ojansuulle

”ihmisen objektiivinen ominaisuus”.

Kun wittgensteinilaista kielipelin ajatusta sovelletaan uskonnolliseen elämänmuotoon, kielipelien hyväksymisen tai hylkäämisen syyt jäävät usein tarkastelun ulkopuolelle. Jos merkitysten ’totuus’ on sidoksissa tiettyihin jaettuihin tilanteisiin ja kokemuksiin eikä minkäänlaiseen kognitiiviseen sisältöön, miksi yksilö voi tuntea olevansa tekopyhä tai teeskentelevänsä? Millä perusteilla vakaumuksellisia kielipelejä (tai ’rajapelejä’) kuitenkin myös hylätään ja vaihdetaan toisiin? Tätä Ojansuu ei lainkaan käsittele.

Ojansuun mukaan uskonto ja tiede ovat ristiriidassa keskenään. Tämän ristiriidan hän pyrkii ratkaisemaan siirtämällä uskonnon kokonaan pois tietämisen alueelta ja viemällä uskonnolta oikeuden yrittää selittää mitään. Taustalla on tieteen samastaminen luonnontieteisiin ja niiden totuus käsityksen jonkinasteinen ensisijaiseksi oletaminen.

Ojansuu haluaa säilyttää kristillisen kulttuurin kielen ja siihen liittyvät hyvät turvallisuuden ja merkityksellisyyden tunteet. Luonnontieteellinen maailmankuva ja siitä versova naturalismi estävät häntä jakamasta metafysiikkaa, joka kirkon oppiin liittyy. Niinpä hän konstruoi oman versionsa kristinuskosta. Tässä versiossa ihmiset ottaisivat tosissaan Jeesuksen eetoksen – tai ainakin sen soveltuvat osat – ja samanaikaisesti hylkäisivät kaiken uskontoon liittyvän metafysiikan, kuten sielun, Jumalan olemassaolevana maailman ulkopuolisena entiteettinä tai kuolemanjälkeisen elämän. Raamattua Ojansuu tulkitsee populaaribultmannlaisittain: sen pyhyys palautuu siihen, missä määrin se kuvaa inhimillisen eksistenssin rajallisuutta (136).

On vaikea kuvitella koko kansan kirkkoa, jossa pappi lohduttaisi hautajaissaatuetta ajatuksella, että he metaforisesti tapavat rakkaansa jälleen taivaassa. Jo Plutarkhos muuten kuvaa keskustelua, jossa yksi henkilöistä tunnistaa ateismin (ja siten pyhän katoamisen) vaaran, kun jumalista aletaan puhua inhimillisten tunteiden metaforina. Kun pyhää maallistaa tarpeeksi, se katoaa.

Käytännössä useisiin olemassaoleviin uskontoihin kuuluu metafysiikka ja universalismi. Universalismilla tarkoitan tässä uskoa oman uskonnon totuuteen. Silloin sitä ei ole pakko tulkita kaikkea selittävänä ja aukottomana. Esimerkiksi kristinuskon keskeisiä aukkoja ovat Jumalan olemus ja kärsimyksen ongelma. Toki eri kirkkokunnilla on toisistaan poikkeava

via käsityksiä siitä, kuinka helppoa ihmisen on ajattelullaan ja järjellään tavoittaa tuonpuoleista, pyhää. Tämänkin vuoksi oudoksun Ojansuun tapaa puhua ’kristillisestä kirkosta’ yhtenä instituutiona.

Vaikka uskonnonfilosofisesti onkin mahdollista konstruoida uskonto ilman persoonallista jumalaa, tuonpuoleista elämää tai kuolematonta sielua, tuloksena on jotain muuta kuin kristinusko, jossa uskolla on maallistuneimmillaankin sisältö ja kohde. Kristitylle tuskin riittää uskonnolliseksi kokemukseksi tunne tyhjyydestä ja merkityksettömyydestä. Usko Kristukseen on ainakin alustava vastaus merkityksettömyyteen ja pelkoon, ei itse kysymys. Kokiessaan Jumalansa poissaolon ja sielun pimeän yön mystikko kaipaa samalla läsnäolevaa Jumalaa; ateisti voi yhtä hyvin kokea merkityksettömyyden ja kuolevaisuuden tunteita, mutta hänen tapansa selvittää niistä on olennaisesti toinen kuin kristityn. Tämän Ojansuu tavallaan myöntää, mutta minulle ei oikeastaan selviä, miten hänen hahmotuksessaan ateismi ja teismi lopulta eroavat toisistaan paitsi kieleltään. Niin ohuita ja metaforisia ovat Ojansuun kristinuskon, Jumala ja Jeesus, että täytyy olla melkoisen taisteleva ateisti löytääkseen niistä jotakin, minkä olemassaolon voisi kieltää.

Uskonnonfilosofiaa jokamiehelle?

Ojansuu kertoo esipuheessaan kirjan tekemisessä ja kohderyhmän valinnassa olleen ongelmia. Tämä on jättänyt jälkensä teokseen. Kirjailija kertoo päätyneensä suuntaamaan tekstin laajemmalle lukijakunnalle (14). Tämä prosessi on jäänyt kesken.

”Tietoruuduista” huolimatta *Pyhyys* ei valitettavasti aukene täysin filosofian suhteen viattomalle lukijalle. Pahimmillaan tietoruudet onnistuvat jopa eksyttämään ajatukset. Esimerkiksi lukija, joka luottaa positivismi-tietoruutuun, jonka mukaan positivismissa perustellaan kaikki todellisuutta koskeva tieto vain kokemuksella ja suhtaudutaan erityisen kielteisesti uskonnolliseen ja metafysiiseen selittämiseen (112), saattaa oudoksua sitä, että Ojansuu toisaalla kritisoi ”positivistisia tieteen- ja uskonkäsityksiä” (56).

Pyhyiden ihanteellinen lukija lienee oman rajallisuutensa kysymyksiä pohtiva, liiemmästi hyvää kaunokirjallisuutta lukematon, pinnallisesti fenomenologista innostunut, romanttiseen ajatteluun taipuvainen keski-ikäinen, jota ilahdutta-

vat kirjan henkisyys ja sivistyneen laimea kirkkokritiikki. Monelle entiselle seurakuntanuorelle kirjan uskonnonfilosofia voi olla uutta ja tuoretta.

Kirjaa voi lukea myös omaksi filosofiseksi terapiakseen. Voihan olla, että eniten ärsyttävät juuri ne ajatukselliset aukot, joiden ratkaiseminen ei itseltäkään ole koskaan onnistunut. Ainakin jouduin miettimään, miksi lukiessani päädyin juopisemaan itsekseni yhdestä ja toisesta yksityiskohdasta. Miten olen itse samansuuntaisista kulttuurisista ja filosofisista aineksista omaa maailmankuvaani ja -katsomustani rakentanut ja perustellut?

Onko filosofiseen synteisiin (jos uskaltaisn, sanoisin totuuteen) pyrkiminen modernin ja postmodernin kanssa kamppailevalle nykyihmiselle enää mahdollista? Juuri uskaltautuessaan väittämään ja kokeilemaan erilaisia tapoja hahmottaa sitä, miten asiat ovat ja miten niiden tulisi olla, Ojansuu voi toimia minulle ja kelle tahansa lukijalle peilinä tai keskustelukumppanina.

Naturalistin, pragmatistin ja mannermaisen filosofian ystävän takana häivähtää välillä ihminen, joka etsii, yrittää ymmärtää ja hakee merkitystä yksilölliselle olemassaololleen ja mieltä maailmassa, jossa usko universaaleihin totuuksiin ja aito moraalinen päätös ovat käyneet älyllisesti jos eivät mahdottomiksi niin kuitenkin uudella tavalla vaativiksi.

Pyhyys – rajalla oleva ihminen olisi kuitenkin huomattavasti hyötynyt kielentarkistuksesta, selkeästä rajauksesta, sanottavanaan terävöittämisestä ja varsinaiseen aiheensa kunnollisesta syventelystä.

Marja Oilinki